

zemljo in zagospodoval njenim nebrzdanim silam. Ko pa je sédel na zemeljski prestol, se je prestrašil kraljevske samote. Neutešno robinzonsko hrepenenje se je predramilo v njem. Nemo stoji vsak večer ob obali zvezdnega morja in ne jenja strmeti v nebo, kje se bo zasvetila v daljavah rešilna vseirska ladija, vsa oblita od rajske lepote. Kot zlat meteor bo rezala čisti svetovni eter — in pristala na zemlji.

V tihem ganutju se bo objelo dvoje koprnečih kultur. Kot sveža gorka kri bo zaplala enotna svetovna kultura po stvarstvu. Veličasten akord bo zapel v tišino zvezdne neskončnosti: enotnost snovi, enotnost sile, enotnost srca in misli! — Stare sanje človeštva — harmonija sfer! —

Književna poročila

F. Pengov, Podobe iz narave. I. zvezek. Ilustriral A. Koželj. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1916. 8°. 127 str.

„Poslušajte me, ne glejte me!“ — tako priporočajo baje neki gospodje, če jih kdo zaloti na nepravem početju. Morebiti se je po tem geslu preč. g. Fr. Pengov z lahko vestjo zavihtel preko V. Zupanovega razkritja „Plagijati prof. Fr. Pengova“ v „Slovanu“ l. 1914 (str. 209—214) in — ostal si je zvest. Zupan je poštenjaško s prav odločnimi besedami grajal in na sramoto postavil „celo dolgo vrsto plagijatov iz Thompsona in pa nekoliko iz francoskega raziskovalca žuželk Fabra“. Poslušajte me, ne glejte me! si je menda mislil preč. g. Pengov in spisal je Mohorjanom „Podobe iz narave“, da bodo umevali, „zakaj da je narava knjiga božjih čudežev“, — ta lepi namen poudarja v svojem uvodu. Po snov za „podobe“ je posegal pisatelj ne toliko naravnost v knjigo prirode, nego v knjige raznih prirodoslovcev, v katerih sta bogastvo in krasota prirode že zajeta in prelita v prikupljivo, z umetniškim čustvovanjem začinjeno znanost, ki čitatelja poučuje in hkrati zabava. Tako početje, če se pošteno izvaja, je vse hvale vredno. Tudi drugi narodi izmenjavajo med seboj poljudno znanstvene slovstvene pojave. Tako so, če navedemo le eden primer, znamenitega francoskega prirodopisnega opazovalca in odličnega poljudnega pisatelja I. H. Fabra znamenito delo *Souvenirs entomologiques* (Paris 1879—82, 10 zvezkov), kmalu prevedli v nemščino (*Bilder aus der Insektenwelt, autorisierte Übersetzung, alle Rechte vorbehalten, „Kosmos“, Stuttgart, doslej štirje zvezki 1908—1914*). Fabre, umrl l. 1915 kot 92letni starček, je bil nekaj časa ljudskošolski učitelj. Sicer ni imel visokošolske izobrazbe, vendar je z izredno nadarjenostjo znal opazovati življenje žuželk in si je stanujoč v skromni vasi odpiral vpogled v njih navade in sposobnosti s preprostimi, če treba tudi s premeteno zasnovanimi poskusi; potem pa je oboje opisoval v živahnem, nazornem slogu. Zaslovel je toliko, da so njegovi čestilci pričakovali Nobelovo nagrado zanj. Po nekotikih žarkih te blesteče slave se je menda zahotelo Pengovu in sprejel je zopet nekaj Fabrovih „souvenirjev“ med svoje „podobe“ — po svoje!

V tem trenutku sta mi dva zvezka (II. in IV.) Fabrovega dela v Kosmosovi izdaji na razpolago. Primerjati morem torej le dve poglavji Pengovove knjižice.

Žal, izpričujeta obe, da se pisatelj ni spokoril po Zupanovi lekciji. V „Podobah“ se nam pokazujejo „Razni stanovi“ v živalstvu in med njimi v posebnih poglavjih „Morilci“, in pa „Saperji in minerji“. Primerjajmo, kolikor je snov ista pri Fabru in pri Pengovu, seveda na tem mestu deloma le v skrajšanih izpiskih!

Znameniti podkopniki (saperji) so hrošči govnači. Fabre pripoveduje o njih (II., str. 19—20):

Dort finden wir die Kloakenfeger unter den Käfern, denen die wichtige Aufgabe zugeteilt ist, den Boden von allem Unrat zu säubern, in voller Tätigkeit. Bewunderungswürdig ist die Verschiedenheit der Werkzeuge, mit denen sie ausgerüstet sind, teils um den Kot von der Stelle zu bewegen, ihn zu zerlegen und zu modeln, teils um sich tiefe Zufluchtsorte in der Erde auszuhöhlen, worin sie sich mit ihrer Beute einschließen können . . . Alle sind ausgerüstet mit einer Schaufel: dem breiten, platten und an den Rändern scharfen Kopf; alle benutzen einen Rechen: die gezahnten Vorderbeine, womit sie das Material zusammenlesen.

Gleichsam als Entschädigung für das schmutzige Geschäft haben manche einen starken Moschusduft bekommen und glänzen unter dem Bauche wie der Widerschein polierten Metalls. Manche Roßkäfer (Geotrupes) schimmern dort wie der Glanz von Kupfer und von Gold, bei den andern ist der Bauch amethyst-violett gefärbt. Im allgemeinen aber ist ihre Farbe schwarz, so auch die des Pillendreherers. Den tropischen Regionen gehören die prächtig kostümierten Mistkäfer an, die man lebendige Edelsteine nennen möchte. In Oberägypten findet man im Kamelmist einen Skarabäus, dessen leuchtendes Grün mit dem Smaragd wetteifert; Guayana, Brasilien und Senegal haben Coprisarten, deren metallisches Rot so prächtig wie Kupfer und so lebhaft wie das des Rubins ist. Wenn aber den bei uns einheimischen Mistkäfern solche Schmuckfarben fehlen, so sind sie doch nicht minder bemerkenswert durch ihre Lebensgewohnheiten.

Pri Pengovu čitamo na str. 102 sledeče:

Govnače tudi lahko vpišemo med pometače v naravi, ki imajo imenitno nalogo, da osnažijo zemljo raznovrstne nesnage. Čudovito je njihovo orodje za to, da razrežejo blato, ga modelirajo (mu dajo obliko), da ga spravijo na svoje mesto in da si izkopljejo v zemlji zatočišče zase in za zalego.

Vsi imajo lopato: široko, ploščnato, ob robovih priojstreno glavo; vsi rabijo tudi grablje: nazobčane prednje noge, s katerimi grabijo material skupaj. Menda kot odškodnino za umazani posel so dobili mnogi govnači močan duh po mošku in se svetijo po trebuhu kakor lesk polirane kovine. Nekateri govnači, na pr. Geotrup, se leskečejo spodaj kakor baker in zlato, drugi imajo trebuh kakor vijoličasti ametist. Splošno pa je njihova barva skromna barva rudarjev, črna. V tropičnih ali vročih krajih se pa nahajajo govnači v tako krasnih opremah, da bi jihvali lahko imeno žive dragulje. Tako najdemo v gorenjem Egiptu v velblo-dovem govnu (blatu) hrošča Skarabeja, ki se kosa v svojem lesketajočem zelenilu s samim smaragdom. Brazilija in Senegal (v Afriki) imata vrste nosorožcev Koprīs, katerih kovinska rdečica je krasna kakor svetel baker in živahna kakor rubin. Čeprav nimajo naši domači govnači tako krasnih barv, vendar pa zato navade njihovega življenja niso nič menj zanimive.

Torej večidel dobeseden prevod, a pravi avtor Fabre ni imenovan ne prej, ne vmes, ne poznej! Nadalje pripoveduje Fabre (II, 28): „Für diese so ungemain nützliche Arbeit, wodurch in lebende Materie die Rückstände umgewandelt werden, die . . . zu Panzern aus Gold und Rubin werden“. Pengov pripoveduje isto na str. 104: Pač ga ne najde sebi enakega tovariša v naravi, ki bi na tako koristen način izrabljaj ostanke snovi, ki . . . v oklepe iz zlata in rdečih rubinov.

Pengov pa vendar tudi pripoveduje (na str. 104) nekoliko o življenjskih navadah hrošča skarabeja (*Ateuchus sacer*) s svojimi besedami. Pripoveduje, da izdelujeta iz gnoja hruškaste kepe sebi in zalegi za hrano samec in samica skupno, in kako jih valita do podzemeljskega rova. Vse to se čita nekam čudno, kajti ne ujema se s tem, kar je Fabre dejanski opazoval. Bržkone je Pengov Fabra v tej stvari površno čital in napačno umel! Tudi podoba na str. 103, ki kaže dva skarabeja, valeča hruškasto kepo, je napačno zasnovana. Prvič se hrošča ne postavi prvi pred kepo, drugi za njo tako, kakor kaže podoba, drugič valita vsekdar le okroglo kepo in ne hruškasto, in šele v podzemeljski duplini dobi tista kepa, ki je namenjena za hrano zalegi in ne hrošču, hruškasto obliko in v podaljšku jajčece. Tako kepo vali in oblikuje samica sama (Fabre II, 67).

Nadalje opisuje Pengov za minerja dva mala hroščka, graharja in fižolarja v posnetku iz Fabra v skoro dobesednem prevodu, zopet pa ne imenuje vira. Nadaljnih 26 vrst na str. 105 je istotak prevod iz Fabra. Samo k poskusu z grahovim zrnem, ki ga navaja Pengov na str. 106, pripušča avtorstvo Fabru. Na to sledi nadaljevanje s Fabrovimi besedami: „Unsere Köchinnen . . ., wenn sie in einer bewunderungswürdigen Ordnung ihre Bataillone von Atomen zusammenfügt“, pa tako, da dobi čitatelj vtisk, da so to Pengovove besede: „Naše kuharice . . ., kadar družu v čudovitem redu svoje atome v prelepi kristal“.

Pod naslovom „Morilci“ riše Pengov med drugimi pajka rakovičarja (*Thomisus*) in opisuje izrecno po Fabru, kako le-ta pajek mori čebele. Tudi pajek ima nasprotnika — oso pripotnico (*Pompilus*). Boj med oso in pajkom popisuje Pengov (na str. 79–80) zopet v dobesednem prevodu po Fabru, ampak ne imenuje vira.

Med „morilce“ so nadalje uvrščene vse grebače (*Crabronidae*) str. 80–87. Kar se pripoveduje o osi vozlovki (*Cerceris*) iz početka, je posnetek iz Fabra (*Ein gelehrter Mörder*, IV, 34–40), večinoma tesno se oklepajoč originala, (str. 80 do 82), kar pa ni omenjeno. Potem se poroča o poskusih in pristavljeno je pravilno, da so Fabrovi. Sklep, ki ga Fabre izvaja (Pengov str. 83), torej poglavitna stvar, je zopet dobeseden prevod brez obvestila o viru!

Potem prihaja na plan najznačilnejši dokument Pengovovega nelepega pisateljskega delovanja med vsemi, kolikor jih je v tej knjigi. Na vrsti je peščenotalna osa (*Ammophila*). Uvod na str. 83 ni iz Fabra. Nadaljevanje je zopet posnetek iz Fabra (II, str. 89, 90; Pengov, 84) v dobesednem prevodu. Ampak dogodke, ki jih je Fabre opazoval na južnem Francoskem, lokalizira Pengov na domačih tleh, češ da se godijo pri Matusovi jami v ljubljanski okolici! Prav tako je Thompsonovega psa postavil iz škotskih gorá v Smrečje pod Plešivcem! — Še celo anatomijo metuljevih gosenic (srednješolska učna snov!) prepisuje prečastiti gospod profesor dobesedno po Fabru (II, 91), tako malo zaupa svojemu znanju! Samo v eni stvari je Pengov pravičen Fabru, ko omenja, da je le-ta iztrgal osi iz ust težko gosenico. Toda pravicoljubje ne traja dolgo. Koj na strani 86. str. pripoveduje Pengov: „Na svetu so ljudje, ki delajo raznovrstne poskuse. Tako je vzel nekdo tenko šivanko

in preiskoval z njo občutljivost različnih segmentov gosenice." Nato popisuje poskuse tega neznanca, ki ni nihče drugi ko Fabre! (II, 92: Um den Grad der Empfindlichkeit in den verschiedenen Segmenten festzustellen, untersuche ich jedes mit der Spitze einer feinen Nadel . . .). Tisti „nekdo“ je Pengov napisal, ko je imel Fabrovo knjigo pred seboj in je iz nje izpisoval! Raje zvrniti na neznanca, kakor pa postaviti svojemu učitelju in okradenemu duševnemu reditelju skromen znak spoštovanja! Višek nesramnosti v Pengovovi knjigi pa prihaja sedaj! Fabre pravi (II, str. 93): „Nach allem, was ich beobachtet . . . handelt die Sandwespe also mit einer so scharfen Unterscheidung . . . sie kennt den verwickelten Nervenapparat ihres Opfers und reserviert . . . Ich sagte: sie weiß und kennt; richtiger müßte es heißen . . .“ In Pengov v dobesednem prevodu (str. 86): Gospa amofila tedaj dobro ločuje; natančno pozna zamotano živčevje svojih žrtev in prihrani . . . Pozna, sem/rekel; bolj pravilno bi/bil rekel: . . .“ Pengov torej prisvaja Fabrovo, iz lastnega opazovanja izvedeno dedukcijo, dobesedno izpisano iz Fabrove knjige naravnost/sebi, čeprav ima ta dedukcija pri Fabru najdoločnejšo obliko osebne uspeha, in osebne spoznatka, torej osebne imovine!

Ni me volja, še nadalje brskati za plagijatskimi podrobnostmi. Obe poglavji v „Podobah iz narave“, ki smo jih pregledali, izpričujeta, da se g. prof. Pengov pri svojih publikacijah še vedno poslužuje nedopustnih navad, ki jih je že dr. Zupan na njem zaslužen ožigosal in jih postavil na sramotni oder. Sledov teh navad ho menda tudi drugod po knjigi. Sumljivo je n. pr., kar čitamo v njej o rastlini, ki ji je znanstveno ime Helodea (P. piše manje pravilno Elodea), „ki jo gotovo dobro poznaš, če si kdaj opazoval rastline, ki tako bohotno preraščajo mirno tekočo vodo pred mlinom ali kak jarek z mirno tekočo vodo“ (str. 25, 26). Ta rastlina se namreč vsaj v kranjskih vodah ne nahaja, pač pa je na Nemškem! To zbuja slutnjo, da je besedilo pri Pengovu kar na slepo prelokalizirano iz kake nemške knjige!

Ker prihaja knjiga kot publikacija Mohorjeve družbe zelo mnogim v roke, mi bodi dovoljeno, da označim knjigo ne ozirajoč se na njeno literarno vrednost po njeni vsebini in smeri. Tudi ne smem prezreti prilike, da opozorim, kako se o slavljemem Fabru glasi „druga plat zvona“.

Prizori, ki so zbrani v „Podobah iz narave“, kažejo večidel živali, ko delujejo sebi ali potomstvu v prid čudovito prikladno, na videz samovoljno in po človeško razumno. In vendar živali ne vodi razum, nego le nagon. Prirodoslovci poskušajo, da bi rešili uganko o nagonu znanstveno. V knjigi „Podobe iz narave“ velja pa za ta kakor za vse druge probleme v naravi brez drugega odločni in edino dopustni odgovor: vse to je uredil najvišji Razum, veliki Mojster narave, večna Lepota, premodri vsevedni Stvarnik. „Živalski nagon velja že od nekaj kot eden izmed najbolj očitnih dokazov za bivanje božje“ (str. 97). V razgovor o teh globoko segajočih vprašanjih se ne spuščamo. Le omenjamo to, da se pokaže bistvo in smer knjige: snov nagrabljena kolikor toliko iz novejšega prirodopisja, začinjena s pravljicami (K. Ewalda, str. 28–30, A. Stolza str. 109–111, nadalje na str. 73 do 77 itd., pravljiske ilustracije na str. 49, 55, 105, 109 itd.) in zdeta v mehove skolastike. Umesna knjiga za široke sloje Mohorjeve družbe, če se jih hoče pridržati na konservativni duševni stopnji in zabranjevati napredovanje. Na neslane opazke o Darwinu in Haecklu se ne oziramo; „veščak“, kakršen je g. Pengov, ki kot prirodopisec celo šestošolske snovi menda ne obvlada, ker jo raje prepiše, pač ni poklican, da bi sodil in obsodil znanstvenike, ki veljajo v svoji stroki za svetovne prvake.

Fabrova opazovanja in razlage so sprejete v knjigo brez ozira na to, da veljajo dandanes za „značilen zgled stare šole“ („Musterbeispiele der alten Schule“. George Bohn, Die neuere Tierpsychologie, nemški prevod iz francoščine, Leipzig 1912, str. 93). Ugovarjal jim je P. Marchal že l. 1892 in jih „na izboren način kritično ocenil“ (George Bohn, l. c. str. 93). Dovolim si opozoriti le na en slučaj Fabrovega modrovanja. O skarabeju pravi Fabre (II, str. 66), da je s svojo okroglo kepo rešil lep znanstven problem. Da se kepa kolikor moči malo izsuši, naj ima kolikor mogoče majhno površje. Vendar naj sprejme kolikor moči obilo hraniva za ličinko. „Katero telo ima ob najmanjšem površju največjo vsebino? To je krogla, pravi geometrija“. „Skarabej torej dela tako, kakor da so mu natanko znani zakoni o izhlapanju in zakoni geometrije“. Enako naj bi osa bila veččak v anatomiji in fiziologiji gosenic. Do takih nesprijemljivih skrajnosti zaide, kdor, četudi nehote splošno pripisuje živalim človeško preudarnost. Novejša živalska psihologija — začetnik ji je Jacques Loeb (1888) — izsleduje nagonne pojave brez takih predsodkov. Že dosedanji uspehi kažejo, da „ne bo več dolgo, in izraz „nagon“ izgine iz znanstvenega imenstva prav tako, kakor je izginil „horror vacui“ iz fizike in je zginila „vis vitalis“ iz fiziologije“ (Waxweiler, 1907). Sličnega mnenja je Bohn, ki pravi, da so nagoni skupki raznih elementarnih pojavov, beseda nagon pa ne velja za pojasnilo (l. c. str. 176). Še drug veččak, H. E. Ziegler, pravi: Nagoni se razlikujejo od odsevov (refleksov) le v tem, da so bolj sestavljeni pojavi, zlasti pa v tem, da ne povzročajo samo delovanja enega organa, nego vse živali (Begriff des Instinktes einst und jetzt 1910, str. 46).

Ferd. Seidl.

Fr. Novak, Slovenska stenografija. Prvi del. Korespondenčno pismo. Tretja, bistveno neizpremenjena izdaja. V Ljubljani, 1916. Založila Katoliška bukvarna. V. 8°. (VI) + 39 str. teksta in 67 str. litografije. Cena nevez. knjigi 4 K 20 v.

Pred šestnajstimi leti je izšla Novakova učna knjiga slovenske stenografije v prvi izdaji; od tedaj si je priboril njegov sistem med nami splošno veljavo. Najlepši dokaz porabnosti tega dela je dejstvo, da je razmeroma v kratkem času bil potreben že tretji natis, ki po svoji dovršeni tipografski in litografski opremi ne zaostaja prav nič za podobnimi najboljšimi učnimi knjigami drugih narodov. Stenografskega dela tokrat ni prireditelj sam avtografiral, ampak ga je brezhibno oskrbel češki stenografski strokovnjak K. Bláha v Pragi.

Š—r.

Pedagoški letopis za leto 1915. XV. zvezek. Na svetlo daje Slovenska šolska matica v Ljubljani. Uredil H. Schreiner. Ljubljana, 1916. V. 8°. 94 str.

Kakor ves čas vojne, tako je tudi letos Slovenska šolska matica razposlala svojim članom le dve knjigi: zaključni snopič Bežkovega „Občnega vzgojeslovja z dušeslovnim uvodom“ in pa „Pedagoški letopis“. O prvi knjigi je Zvon že v letošnji junijski in julijski številki obširno poročal. V Letopisu je Jos. Schmoranzler zbral podatke o aktivnem sodelovanju slovenskega učiteljstva pri svetovni vojni. Naravno, da ti podatki ne morejo biti popolni, pristno sliko bo možno podati šele po vojni; vendar je potrebno, da se znaša gradivo že sedaj. Seznam našteva 39 padlih in 52 odlikovancev izmed vrst našega učiteljstva. Ravnatelj H. Schreiner se je lotil važnega aktualnega vprašanja o mladinskem skrbstvu, oziroma mladinskih zavetiščih. Pisatelj razpravlja o razmerju in delokrogu šole in doma pri vzgoji otrok, o deških in mladinskih zavetiščih, o „selcih in stezosledcih“ ter o vojaški pripravi mladine in o domovinski vzgoji. Mnogo zdravih nasvetov tiči v tej razpravi, ki jih naj udelejšijo naši vzgojitelji in naše učne oblasti! — M. Pirc je sestavil skromno poročilce o delovanju Matice in imenik društvenikov, katerih je štela l. 1915 — 761.

J. Š.